

УДК 94(477) «19/20»

DOI: 10.30840/2413-7065.3(84).2022.264420

ДОСЛІДНИК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ТА НАУКОВОГО СИНТЕЗУ УКРАЇНОЗНАВСТВА (ДО 85-РІЧЧЯ ЯРОСЛАВА КАЛАКУРИ)

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

orcid.org/0000-0001-5552-9073

кандидат історичних наук, завідувачка відділу історичних студій НДІУ

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології НДІУ

Анотація. У статті проаналізовано життєвий шлях і творчий доробок відомого українознавця, історіографа, джерелознавця, архівознавця доктора історичних наук, професора, академіка Академії наук вищої школи України Ярослава Степановича Калакури, який відзначає в цьому році своє вісімдесятип'ятиріччя. Висвітлено внесок вченого в різні напрями українознавчої науки, зокрема в розробку теоретико-методологічних засад та понятійно-термінологічного інструментарію українознавства, проблем історичного джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, архівознавства та архівного менеджменту, у створення низки навчальних підручників та посібників.

Показано, що саме Я. Калакура був одним із тих, хто на світанку відновлення української незалежності в 90-х роках ХХ ст. зрозумів важливість для нашої Батьківщини українознавства – інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та в часі. З'ясовано рівень плідної співпраці Я. Калакури з Науково-дослідним інститутом українознавства, проаналізовано праці вченого з ключових проблем історії, теорії й методології українознавства, його міждисциплінарний зв'язок з історичною наукою та іншими галузями знань. Виокремлено концептуальні погляди Я. Калакури у створеній за його участю низці актуальних праць з цивілізаційної, соціокультурної та антропологічної історії України. Розкрито роль вченого у протидії антиукраїнським силам, передусім Російській Федерації, заперечити самотніть українського народу як державно-політичної й етнокультурної реальності, спробам заручитися аргументами історії для легітимізації та виправдовування окупаційно-геноцидної війни проти України, за допомогою зброї повернути її до так званої «великої історичної Росії» та «русского мира».

Ключові слова: Я. Калакура; війна Росії проти України; історична наука; українознавство; історіографія; джерела; міждисциплінарність.

RESEARCHER OF INTERDISCIPLINITY AND SCIENTIFIC SYNTHESIS OF UKRAINIAN STUDIES (TO THE 85th ANNIVERSARY OF YAROSLAV KALAKURA)

Iryna KRASNODEMSKA

Candidate of Historical Sciences, Head of the Historical Studies of RIUS

Yurii FIHURNYI

Candidate of Historical Sciences, Head of Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article analyzes the life path and creative works of the famous Ukrainian studies scholar, historiographer, source researcher, archivist, doctor of historical sciences, professor,

© Краснодемська І., Фігурний Ю.

academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, Yaroslav Kalakura, who celebrates his eighty-fifth birthday this year. The contribution of the scientist to various directions of Ukrainian studies is highlighted, in particular, in the development of theoretical and methodological foundations as well as conceptual and terminological tools of Ukrainian studies, problems of historical source studies, special historical disciplines, archival studies and archival management, in the creation of a number of educational textbooks and manuals.

It is shown that Ya. Kalakura was one of those who at the dawn of the restoration of Ukrainian independence in the 90s of the 20th century understood the importance for our Motherland of Ukrainian studies – an integrative system of scientific knowledge about Ukraine, Ukrainians and world Ukrainians in space and time. The level of fruitful cooperation of Ya. Kalakura with the Research Institute of Ukrainian Studies was clarified, the works of the scientist on the key problems of history, theory and methodology of Ukrainian studies, his interdisciplinary connection with historical science and other fields of knowledge were analyzed. The conceptual views of Ya. Kalakura in a number of topical works on the civilizational, sociocultural and anthropological history of Ukraine created with his participation are singled out. The role of the scientist in countering anti-Ukrainian forces, primarily the Russian Federation, denying the identity of the Ukrainian people as a state-political and ethnocultural reality, attempts to enlist the arguments of history to legitimize and justify the occupation and genocidal war against Ukraine, with the help of weapons to return it to the so-called "great historical Russia" and "Russian world" is revealed.

Key words: Ya. Kalakura; Russia's war against Ukraine; historical science; Ukrainian studies; historiography; sources; interdisciplinarity.

Україна надзвичайно багата не лише на чорноземи, природні копалини, ріки й ліси, а й на яскравих, цікавих, сильних особистостей, небайдужих до розвитку знань про її минувшину та сьогодення. Однією з ознак розвитку новітнього українознавства стали трансформація і розширення його предметного поля: пріоритетним в українознавчих дослідженнях постає людина – особистість. Досвід західної гуманітаристики засвідчує, що найбільш ефективним жанром персоналістичних студій є інтелектуальна біографія, модель якої наголошує на нерозривному зв'язку життєдіяльності творчої особистості з конкретно-історичними умовами та середовищем. Україна пишається своїми постатями, які багато в чому визначають рівень суспільного життя.

В історії, в тому числі й українській, надзвичайно велика роль належить особистості, яка впливає на перебіг

історичних подій, зумовлює їх прискорення чи гальмування. Саме видатні особистості, як правило, згуртовують навколо себе інших людей, надихають їх передовими ідеями, формуючи потужну соціально-творчу силу. Багатство світу полягає саме в оригінальних людях. Унаслідок їхньої діяльності світ не є порожнечою. Роздуми про людське життя, прояв його сили є також історичною пам'яттю, що сприяє формуванню української ідентичності та консолідації українців.

Одним із яскравих уособлень пасіонарної частини українців, завдяки яким український етнос не розчинився серед інших народів, не розмився під впливом російщення, румунізації, мадяризації чи полонізації, а зберігся, поступово, попри всілякі перешкоди, трансформувався в українську політичну націю, згуртовуючи навколо себе представників різноманітних народів, які мешкають в Україні, є

Ярослав Степанович Калакура – доктор історичних наук, заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Академії наук вищої школи України, відомий історіограф, джерелознавець, українознавець, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, вісімдесятип'ятирічний ювілей якого відзначається в цьому році.

Метою статті є осмислення українознавчого внеску Я. Калакури у вивчення цивілізаційної історії й культури України, зокрема виокремити найголовніші здобутки й досягнення вченого в різних сферах гуманітаристики, показати формування та становлення його особистості, висвітлити роль Я. Калакури у створенні перших національних підручників з української історіографії, історичного джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, архівознавства та архівного менеджменту, простежити співпрацю Я. Калакури з Науково-дослідним інститутом українознавства та з'ясувати концептуальні погляди вченого у створенні за його участю низці актуальних праць з цивілізаційної, соціокультурної та антропологічної історії України, а також підкреслити роль Я. Калакури у протидії спробам антиукраїнських сил як в Україні, так і у РФ щодо заперечення етнокультурної реальності та перетворення України на Малоросію, Новоросію й частину так званої «великої історичної Росії» та «русского мира».

Життєвий шлях і виважений аналіз наукових напрацювань Я. Калакури щодо вивчення історії та культури України й українців зацікавили багатьох учених. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлювали такі дослідники: І. Войцехівська, Л. Горенко, Г. Казьмирчук,

М. Казьмирчук, І. Колесник, П. Кононенко, А. Коцур, В. Коцур, І. Краснодемська, Ю. Латиш, І. Патриляк, М. Палієнко, О. Реєнт, Л. Токар, Ю. Фігурний, О. Ярошинський та інші.

Народився Я. Калакура 24 вересня 1937 р. в селі Рудники (хутір Зузанівка) Підгаєцького повіту на Тернопільщині. Це були українські землі, які на той час входили до складу Другої Речі Посполитої. Його батьки – Февронія Лук'янівна (1898–1983) та Степан Іванович (1889–1955) – після одруження поселилися на хуторі Зузанівка біля села Рудники, де придбали хату, півтора гектара землі та розпочали на ній господарювати. Проте в особистому житті їм не дуже щастило, перші двоє дітей молодого подружжя померли, і лише з народженням у 1927 р. Михайла, а через десять років і Ярослава сімейне щастя оселилося в їхній хаті [35, с. 12].

Ярослав Степанович згадує, що його батьки не мали маєтків, не закінчували вищих шкіл, але були по-селянськи мудримися, освіченими і свідомими українцями. Вони виховували сина в душі високих християнських чеснот, плекали інтерес до знань, любов до праці, почуття українськості. Тато, Степан Іванович, окрім української, знав польську і німецьку мови, з молодих літ був активістом юнацького Січового руху, членом «Просвіти», учасником аматорської самодіяльності. У роки Першої світової війни він потрапив у полон до росіян і був депортований аж до Тобольська, а в міжвоєнний період його кілька разів арештовувала польська дефензива, перебував у концентраційному таборі Береза-Картузька, створеному польською владою в 1934 р. на Берестейщині. Часто вечорами при свічці чи гасовому

світільнику його батько, мати, Февронія Лук'янівна, або старший брат Михайло читали твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, історичні оповідання, українські газети про героїку українського козацтва, визвольний рух [4, с. 377].

Батьки при народженні другого сина довго думали, яким ім'ям його назвати, і, врешті-решт, нарекли Ярославом на честь славетного великого князя Київської Русі-України Ярослава Мудрого. Хлопець ріс уважною, слухняною, працелюбною і допитливою дитиною, допомагав по господарству батькам. Він рано почав читати, дуже добре навчався спочатку у початковій школі у с. Пановичі (1945–1948), а опісля у семирічній школі у с. Гнильче (1948–1951) Підгаєцького району, яку закінчив із Похвальною грамотою [35, с. 12–13].

Після закінчення школи у 1951 р. чотирнадцятилітній юнак приїхав до Станіслава (тепер Івано-Франківськ), де вступив до педагогічного училища, яке в 1952 р. було переведене до міста Коломиї – сакрального й адміністративного центру Гуцульщини. Навчаючись в училищі за фахом «початкова освіта», юнак захопився історією. Цьому посприяли як педагоги, так і старожитності Гуцульщини, музеї, пам'ятки старовини, місця, пов'язані з Олексою Довбушем. Ярослав успішно закінчив педучилище і здобув спеціальність «учитель початкових класів, старший піонервожатий». З серпня 1955 р. по жовтень 1956 р. він працював вчителем початкових класів, історії, малювання, музики й старшим піонервожатим у семирічній школі у селі Нижній Вербіж Печеніжинського району Станіславської області. Я. Калакура мріяв продовжити навчання і здобути вищу освіту, проте смерть батька в

1955 р. внесла корективи у його плани. Він змушений був навчатися заочно на історичному факультеті Чернівецького державного університету (1957–1963) і працювати на комсомольській роботі. Зокрема, з жовтня 1956 р. по червень 1957 р. – завідувачем відділу по роботі серед піонерів і школярів у Печеніжинському райкомі ЛКСМУ Станіславської області й за сумісництвом учителем музики та співів Печеніжинської середньої школи, а з червня 1957 р. по жовтень 1961 р. – інструктором, заступником завідувача відділу і, нарешті, завідувачем відділу Станіславського (з 1962 р. Івано-Франківського) обкому ЛКСМУ, а вже з жовтня 1961 р. по листопад 1964 р. – першим секретарем Коломийського міському ЛКСМУ. В 1962–1965 рр. він був депутатом Коломийської міської ради, а за сумісництвом – учителем історії Коломийської вечірньої школи робітничої молоді. У 1963 р. Ярослав Степанович захистив дипломну роботу «Боротьба комсомольців і молоді міста Коломиї за комуністичну працю в 1958–1963 рр.». З листопада 1964 р. по листопад 1969 р. Я. Калакура викладав в Івано-Франківському державному педагогічному інституті (викладач, старший викладач, доцент, секретар парткому) і паралельно у 1964–1968 рр. заочно навчався в аспірантурі Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка на кафедрі історії КПРС, де його науковим керівником був професор І. Шевченко. У 1968 р. Я. Калакура успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Комуністична партія України в боротьбі за втілення і дальший розвиток ленінських принципів соціалістичного змагання (1959–1965 рр.)», а згодом, 9 жовтня 1970 р., йому було присвоєно вчене звання доцента [38, с. 49–50].

Доля людства, у тому числі й окремої особи, вирішується у відносно конкретні миттєвості, а тому надзвичайно важливі для неї періоди, коли тільки особистість має шанси на зміну історичної реальності на краще. Час навчання в педучилищі та Чернівецькому університеті, перші професійні кроки Я. Калакури припали на період десталінізації, який характеризувався значними змінами в Україні, розвінчуванням сталінізму, викриттям створеного Й. Сталіним політичного терору, частковою реабілітацією його жертв, подоланням культу особи та висхідною роллю українського чинника в різних сферах суспільно-політичного життя, рухом шістдесятників і дисидентів.

У 1969 р. Я. Калакура разом з родиною переїхали із Прикарпаття до Києва. Тут з листопада 1969 р. по жовтень 1972 р. він працював у ЦК КПУ інструктором у відділі науки й навчальних закладів, завідувачем сектору вишів та помічником секретаря ЦК КПУ з ідеології академіка Ф. Овчаренка.

Тим часом після хрущовської відлиги на межі 1960–1970 рр. політичне життя в Україні поступово ставало закритим, партія дедалі більше віддалялася від народу, посилювався ідеологічний диктат, поглиблювалися застійні явища і суспільна криза.

Хрущовська відлига скінчилася і розпочався брежнєвський застій. Людям з проукраїнською позицією, українським баченням історії та з іншими морально-світоглядними цінностями, яким був і є Ярослав Степанович, було дуже нелегко. Як згадує сам ювіляр, йому доводилось інколи «підлаштовуватися під обставини, часом не витримував докорів за своє «західницьке» походження, пасував

перед цькуванням за «ідейні збочення», але ніколи не розчаровувався в Україні, в українській нації, не втрачав віру в національну ідею, у відновлення української незалежності» [4, с. 378–379]. Працюючи в апараті ЦК КП України, вчений докладав чималих зусиль щодо відведення вогню критики й переслідувань відомих істориків О. Апанович, М. Брайчевського, Я. Дзири, Р. Іванової, Ю. Пінчука, Ф. Шевченка та ін.

Ярослав Степанович поділяє думки Дмитра Павличка про позицію українців-патріотів, включених у радянську систему і лояльно налаштованих до неї, які, займаючи ті чи інші посади, намагалися чесно і самовіддано працювати для українського народу і не переставали мріяти про суверенну Україну, але добре розуміли, що «вона не впаде з неба, не народиться в Америці чи десь у Європі. Вона може постати лише з тієї нашої пригнобленої нації, вона може вирости тільки з нашої землі» [4, с. 379].

Підкреслюючи неординарність і унікальність постаті Я. Калакури, варто зауважити, що саме він був одним з авторів доповідної записки на ім'я тогочасного Першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста «Про перегляд ставлення до спадщини М. Грушевського і М. Яворського», в якій зазначалося, що «праці Грушевського містять великий фактичний матеріал з історії України й мають певну наукову цінність». Завдяки цій записці з ЦК КПУ до Інституту історії АН УРСР надійшло доручення розглянути питання про перевидання з розгорнутими коментарями окремих праць М. Грушевського, а саме з історії Київської Русі, Визвольної війни українського народу, і деяких його археографічних досліджень [36].

Будучи непересічними особистостями, Ф. Овчаренко і Я. Калакура вважалися так званими «білими воронами», які виділялися як у соціумі серед звичайних громадян, так і серед безпринципних тогочасних партійних керівників і членів ЦК КПУ. Саме діяльність Я. Калакури щодо захисту української історичної науки викликала невдоволення багатьох прибічників тоталітарного режиму, які помстилися йому на другий день після зняття Федора Овчаренка, як зазначалося в документі, «за нечітку позицію в здійсненні національної політики, недостатню відсіч проявам українського буржуазного націоналізму та загравання з творчою і науковою інтелігенцією», та обрання головним ідеологом ЦК КПУ Валентина Маланчука (справжнє прізвище – Мельман), Ярослава Калакуру було звільнено з роботи.

З жовтня 1972 р. і до сьогоднішнього часу трудова діяльність Я. Калакури тісно пов'язана з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, де він працював заступником директора з навчальної та наукової роботи Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при КДУ імені Т. Г. Шевченка, проректором з навчальної роботи університету, а згодом професором, завідувачем кафедри. Адміністративну роботу Ярослав Калакура поєднував з науковою діяльністю. В



На робочому місці

1976 р. побачила світ його монографія «Комуністична партія України в боротьбі за розв'язання завдань будівництва комунізму. Історіографічний нарис». Вона мала стати основою докторської дисертації. Проте попри схвальні рецензії фахівців В. Маланчуку не сподобалося те, що автор недостатньо критикував український буржуазний націоналізм, книгу П. Шелеста «Україно наша Радянська» тощо. Саме з подачі В. Маланчука Я. Калакуру змусили написати заяву про звільнення за «власним бажанням». Вже працюючи доцентом цього Інституту і попри шалений тиск і переслідування маланчуківських поплічників, Я. Калакура продовжував роботу над докторською дисертацією «Коммунистическая партия Украины в условиях развитого социализма. Историография», яку захистив лише після зняття В. Маланчука з посади секретаря ЦК КПУ у 1980 р. 10 липня 1981 р. йому присуджено науковий ступінь доктора історичних наук, а

22 жовтня 1982 р. – вчене звання професора.

З квітня 1981 р. по жовтень 1989 р. Ярослав Калакура був проректором з навчальної роботи КДУ, директором університетського Інституту суспільних наук. З жовтня 1989 р. по листопад 1994 р. – професором кафедри політичної історії, історії України гуманітарних факультетів КДУ, з листопада 1994 р. по листопад 2002 р. – завідувачем кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, з листопада 2002 р. і понині – професор цієї кафедри [38, с. 50–51].

Тільки з відновленням у серпні 1991 р. української незалежності Я. Калакура зміг повною мірою реалізувати свої творчі плани й задуми, науковий і організаторський потенціал. Вчений зауважував, що «було б дивним, якби після розпаду радянської імперії, краху комуністичної ідеології, відновлення державної незалежності України, її національного відродження, розгортання демократичних перетворень, розширення доступу до джерел історики продовжували б чіплятися за збанкрутілі схеми й штампи. До того ж кожен історик є насамперед громадянином України, і він покликаний виконувати свій громадянський обов'язок – служити Україні» [21, с. 5–6]. І треба віддати належне Я. Калакурі, який безпосередньо долучився до змін, до відродження національної історіографії. А щоб порвати з комуністичним минулим, потрібно було проявити рішучість, боротися з його негативними наслідками.

Вчений наголошував: «Ось чому в нових умовах національно-державного відродження України, відновлення і розбудови Української незалежної держави

намагався максимально зосередитися на тих питаннях історії України, української історіографії, джерелознавства, архівної справи, українознавства загалом, про які в радянські часи було заборонено навіть думати. Історичний вимір потрібен не лише для аналізу минулого і винесення з нього повчальних уроків, але й для осмислення доленосних подій сучасності» [4, с. 379].

Ярослав Степанович Калакура – один з авторів створення навчальної програми з історії України, національних навчальних посібників та хрестоматій, зокрема посібника «Історія української та зарубіжної культури», який витримав багато видань. Учений започаткував в Університеті принципово нові лекційні курси: «Джерела з історії української державності», «Джерела з історії українського руху опору», до яких уперше були залучені документальні матеріали про Українську революцію і державотворчий процес у 1917–1920 рр., спротив експорту та насадженню більшовицького режиму в Україні, проведення насильницької колективізації, масові репресії та голодомор як засіб помсти українцям за опір владі, діяльність Організації українських націоналістів, нескореність Української повстанської армії, дисидентський і правозахисний рух. Я. Калакура відновив в Університеті започаткований у часи хрущовської відлиги професором М. Марченком нормативний курс «Українська історіографія», опрацювавши принципово нові його концепцію і програму. На відміну від радянської історіографії в його основу були покладені українська національно-державницька ідея, принцип окремішності української історії, її зв'язок з європейською історіографією. Українську



Після вручення Золотої відзнаки вченої ради КНУ імені Тараса Шевченка, 2012 р.

історіографію вчений трактує як безперервний і тривалий процес формування української історичної науки, історичної свідомості й культури українського суспільства [20, с. 4].

На основі підготовлених лекцій історик опублікував змістовний курс лекцій «Українська історіографія» (2004, перевиданий у 2012), рекомендований Міністерством освіти і науки для історичних спеціальностей вишів України. В посібнику з'ясовуються поняття предмета і завдання української історіографії, її джерела та місця в структурі історичної науки, обґрунтовується наукова періодизація зародження і розвитку знань з історії України. Головну увагу приділено характеристиці витоків і особливостей розвитку української історичної думки, її розвитку в княжу добу, козацько-гетьманські часи, період перебування українських земель у межах Російської

та Австро-Угорської імперій, а також у часи визвольних змагань за відновлення і зміцнення державної незалежності України. Також у книзі простежується внесок в українську історичну науку провідних істориків, наукових осередків та інституцій не тільки материкової України, а й української діаспори [21, с. 2]. Автор розглядає українську історіографію як компонент світової історичної думки. Загальнолюдські цінності, на його думку, не є безнаціональними або національними. Світова історична думка інтегрує здобутки істориків усіх народів, незалежно від їх чисельності і величини етнічної території [20, с. 5].

Вчений переконливо доводить, що витoki історичних уявлень на українських землях сягають далекої давнини, доісторичних часів, коли ще не було писемності. Наші пращури через усну, а згодом і писемну творчість намагалися

пояснити навколишній світ, зафіксувати найважливіші події свого історичного буття й передати їх своїм нащадкам. Вагомий вплив на розвиток історичної думки мали прийняття й поширення християнства, зародження й розвиток друкарства.

«Українська історична думка, як і світова, пройшла шлях від найпростіших уявлень до системи знань з історії, тобто до рівня наукового аналізу та узагальнення історичного процесу... Український народ усупереч імперській політиці асиміляції, політичного, соціального й духовного пригноблення витримав усі випробування, самоідентифікувався, зберіг свою національну гідність, усвідомив силу своєї соборності, історичної місії, активно долає комплекс «малоросійства», не допустив перетворення України в інтелектуальну провінцію, а нині розбудовує незалежну державу», – зазначає Я. Калакура [20, с. 466]. Значною мірою біографічний та підсумовуючий характер має монографія «Українська історіографія на переломі: від методологічного монізму до європейських орієнтирів», що виходить у видавництві Шевченкового університету до ювілею автора [22], в якій відстежується процес методологічної переорієнтації українських істориків, оновлення їхнього складу, розриву з ідеологічним монізмом і партійно-класовим підходом та перехід до цивілізаційного осмислення вітчизняної і зарубіжної історії.

Доречно окремо відзначити розширення діапазону наукової діяльності вченого, його творчу активність після 1994 р., в період, коли він очолював кафедру архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка.

В цей час Я. Калакура був модератором і одним з авторів перших національних підручників з історичного джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, архівознавства та архівного менеджменту [5; 29; 13]. Зокрема, в 1998 р. побачив світ підготовлений за його участю унікальний посібник «Джерелознавство історії України», в 2002 р. було видано створені під його керівництвом національні підручники «Історичне джерелознавство» та «Архівознавство» (1998, 2002). Я. Калакура – співавтор навчального посібника «Спеціальні історичні дисципліни» (2008). Дещо згодом під його керівництвом підручник «Історичне джерелознавство» було суттєво доопрацьовано, перероблено й перевидано у 2017 р. Я. Калакура є автором посібника «Менеджмент в архівній справі: конспект лекцій» (2018), співавтором «Нарисів історії архівної справи в Україні», «Енциклопедії архівознавства» та інших праць.

В умовах відновлення на межі 1980–1990-х років суверенітету та незалежності України Ярослав Степанович Калакура один із небагатьох усвідомлював важливість для нашої Батьківщини українознавства – інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та часі. Ось як він пояснює взаємозв'язок історіографічних та українознавчих студій: «Склалося так, що історіографія привела мене до українознавства, а українознавство вивело на новий, вищий рівень історіографії. Ці галузі знань дуже тісно пов'язані між собою, багато в чому навіть переплітаються. Спільні завдання і методи їх вирішення чітко простежуються в межах кожного концентру українознавства. Наприклад, концентр

«Україна – історія». Тут ідеться про комплексне дослідження усіх періодів української історії, збереження історичної пам'яті, формування історичної свідомості, осмислення неперехідного значення історичного досвіду та уроків минулого для сьогодення. Осягнути цю проблему на міждисциплінарному рівні неможливо без її глибокого історіографічного осмислення, без підведення підсумків і виявлення прогалин» [32, с. 46].

Я. Калакура вніс вагомий внесок у створення й розбудову Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, передусім своєю активною підтримкою і особистою допомогою його фундатору Петру Кононенку (з червня 2000 р. – НДІУ МОН України, з серпня 2009 р. – ННДІУ, з березня 2011 р. – ННДІУВІ, з листопада 2014 р. – НДІУ). З 1995 і до 2014 р. він працював за сумісництвом спочатку провідним, а потім головним

науковим співробітником відділу історії, теорії й методології українознавства, який згодом трансформувався у відділ історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства. Під його безпосереднім науковим керівництвом підготовлено і захищено в ННДІУВІ одну докторську та 6 кандидатських дисертацій з проблем українознавства. Я. Калакура є членом редколегії журналу «Українознавство», працював у редколегії «Збірника наукових праць ННДІУВІ» [2, с. 37].

З цього приводу сам ювіляр зауважує: «Я пишаюся тим, що ... маю безпосередню причетність до діяльності провідної українознавчої установи – Науково-дослідного інституту українознавства, очолюваного авторитетним ученим і патріотом, людиною великого розуму і щирого серця – Петром Петровичем Кононенком. Він зумів сконсолідувати творчий колектив справжніх



З фундатором НДІУ П. Кононенком



З колегами відділу історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства

сподвижників науки про Україну та українство, докладаючи усіх зусиль, щоб вона стала невід'ємною і пріоритетною частиною навчально-виховного процесу всіх ланок освіти. Для мене українознавство – це не тільки інтегрована і цілісна система знань про українську людність, український етнос, про українську націю, про історичне покликання нашого народу, наука про його самопізнання і самовизначення, але й частина мого життя, моїх помислів, мого внутрішнього світу. Це потужний ідейний і духовний чинник самоствердження українців, усвідомлення їх ідентичності, це інтелектуальний спосіб осмислення національної ідеї, могутній чинник формування національної та державницької свідомості. На моє глибоке переконання, українознавець – це не кабінетний учений, байдужий до суспільних процесів, а борець, людина, яка не просто має

відповідні знання, а ділиться ними, вносить їх у суспільну свідомість, акумулює і поєднує в собі високий інтелект, професіоналізм, християнську моральність, щирю любов до України, національний патріотизм» [4, с. 376–377].

П. Кононенко так згадує про Я. Калакуру: «... в усіх моїх починаннях я завжди відчував його підтримку. Скажу відверто, це був справжній український проректор. Коли виникла ідея створити в університеті Інститут українознавства, він активно долучився до її реалізації... Українознавство для Ярослава Степановича – молитва за Україну, частина його життя і помислів, світогляд і внутрішній світ. Він не «кабінетний» учений, не байдужий до суспільних процесів, а борець, подвижник, людина, яка щедро ділиться своїми ґрунтовними знаннями, вносить їх у суспільну свідомість, акумулює і поєднує в собі високий інтелект,

професіоналізм, національну гордість і патріотизм. Українознавчий вибір Я. С. Калакури має генетичне коріння, адже він – син галицьких селян. Батьки з дитинства прищепили йому християнську моральність, почуття любові до України, сформували національну свідомість, підвищений інтерес до української історії. Ці його риси ніколи не згасали, навіть у часи радянського тоталітаризму, хоча й зазнавали певних деформацій. А в добу незалежності України на всю широчінь вибухнув творчий потенціал і розкрився талант українознавця» [26, с. 24–25].

Тематика українознавчих досліджень Я. Калакури охоплює ключові проблеми історії, теорії, методології українознавства як інтегрованої системи наукових знань і навчальної дисципліни про Україну та українців, його пізнавальні та світоглядно-виховні функції. Він переконливо обґрунтував сучасне бачення методологічного інструментарію українознавця, який включає правила дослідження, методи та засоби наукового пізнання. Я. Калакурі належить важлива роль в опрацюванні науково-понятійного апарату українознавства, наукової періодизації його зародження, становлення та розвитку. Особливу увагу він приділяє пошуку, виявленню, дослідженню і введенню до наукового обігу джерельних свідчень про розвиток українознавства і його роль в утвердженні національної ідентичності українців, реалізації національної ідеї та історичної місії України, бере активну участь у підготовці та перепідготовці фахівців з українознавства, систематично виступає з українознавчими лекціями [34, с. 28].

У 2007 р. побачила світ книга Я. Калакури «Історичні засади

українознавства» [12]. У ній опубліковані наукові дослідження з актуальних теоретико-методологічних, історіософських та методичних проблем українознавства як інтегрованої системи наукових знань про Україну та українство. Особливу увагу автор звернув на історичні засади українознавства, його джерельну та історіографічну базу, на пізнавально-світоглядні функції та методологічний інструментарій українознавця. Також висвітлюється роль українознавства в самопізнанні українського народу, утвердженні його ідентичності, осягненні національної ідеї та історичної місії українців.

Досліджуючи теоретичні та методологічні основи українознавства, Я. Калакура насамперед з'ясовує, яким «методологічним інструментарієм» мають користуватися науковці в українознавчих розробках, визначає зміст цього поняття, структуру, характеризує основні його компоненти. Методологічний інструментарій українознавця він розглядає як взаємопов'язаний, органічно цілісний комплекс трьох основних компонентів: принципів (правил) дослідження; методів (приймів, способів) пізнання і допоміжних або спеціальних засобів дослідження (оргтехніка, інформаційні технології, обчислювальна техніка тощо) [15, с. 76] і докладно зупиняється на характеристиці кожного з них. Так, під принципами (правилами) українознавчого дослідження вчений розуміє «емпірично вироблені, науково-осмислені і практично усталені найважливіші правила пізнання, дотримання яких закладає гарантії глибокого вивчення і правдивого висвітлення тієї чи іншої проблеми, явища, події тощо» [15, с. 76]. До найважливіших із них він відносить

принципи: історизму – висвітлення минулого в його історичному контексті; системності – в основі лежить розгляд об'єктів як систем, цей метод є універсальним для багатьох наук і пріоритетним в українознавстві, орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта, на виявлення різних типів зв'язків у ньому та зведення їх у єдину комплексну теоретичну картину; об'єктивності – об'єктивний аналіз суспільних процесів, розвитку знань про них; всебічності – різнобічний підхід до українознавчого питання, з усіх сторін; наступності (спадкоємності) – зв'язок між явищами в процесі їх розвитку, здатність продовжувати дослідження попередників; світоглядності – ґрунтується на християнській етиці, моралі, духовних цінностях українського народу, його традиціях, звичаях, обрядах. Я. Калакура докладно зупиняється на цих правилах, показує на прикладах, як саме вони застосовуються в українознавчих дослідженнях.

У методології науки особливе місце займають методи (з грецьк. «шлях», «спосіб дослідження»), за допомогою яких отримують нові знання. Вибір методів наукового дослідження дуже важливий, оскільки значною мірою визначає майбутній успіх дослідження. Існує велика кількість наукових методів: теоретичних, експериментальних, загальнонаукових та методів окремих наук. До основних дослідницьких методів українознавства вчений відносить: методи аналізу і синтезу, системно-структурного і проблемно-функціонального підходу, логічний, історико-хронологічний, історико-ситуаційний, порівняльний, ретроспективний, біографічний, методи конкретно-соціологічних досліджень, типологізації, класифікації, періодизації,

наукометрії, контент-аналізу та ін. [14, с. 91].

Методи мають загальну онтологічну та гносеологічну основу, утворюючи деяку цілісність. Саме їх єдність характеризує специфічність і цілісність наукового пізнання. Тому для більш ефективного здійснення українознавчого дослідження застосовують одночасно взаємопов'язаний набір різноманітних методів.

Розглядаючи суть історичних основ українознавства, Я. Калакура розкриває взаємозв'язок історії й українознавства, їх світоглядно-виховні функції й доводить пріоритетність принципу історизму та історичних методів пізнання, специфіку їх функціонування в українознавчих дослідженнях. Принцип історизму вимагає розглядати всі предмети та явища в їх історичному виникненні і становленні, а також через призму історичних перспектив їх розвитку, через генетичний зв'язок з іншими явищами та предметами дійсності. Історичний підхід дає можливість українознавству досліджувати державотворчий процес в Україні як безперервний, а український народ – як історичний і державобудівний [11, с. 20–25].

Історик переконливо доводить тезу про взаємодоповнення і взаємозбагачення українознавства й історії, органічний взаємозв'язок викладання цих дисциплін у всіх ланках освіти. Ці дві науки акумулюють у собі найбільше багатство народу, нації – це їх досвід взаємодії з іншими народами та націями, із зовнішнім світом. Він говорить, що «саме органічний зв'язок і взаємозумовленість історії та українознавства дозволяють повною мірою зреалізувати їх аксеологічну, тобто світоглядно-виховну, функцію... І без українознавчої історії та історизму в

українознавстві, поставлених на рейки державної підтримки, неможливо сформулювати національний характер, почуття національного патріотизму, а саме з ними пов'язане відчуття належності до української нації, до українського громадянства, гордості за свою державу» [11, с. 23–24].

Українознавство є наукою про людей, їхній світогляд, багатогранний духовний світ, ідеали, цінності. Нині центральне місце в дослідженнях проблем самопізнання, самотворення займає людина. Її характер, ментальність, душа, психологія тощо. Я. Калакура продовжив історіософську традицію своїх попередників: Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Юркевича, Є. Маланюка, Ю. Липи, Д. Чижевського, О. Кульчицького та ін. і показав, як реалізується принцип історичного антропологізму в українознавстві, в «епіцентрі якого знаходиться людина як носій найвищих цінностей, традицій, національного духу і ментальності», на прикладі досліджень ментальності українського народу [10, с. 54–56].

Одним із важливих інструментів наукового пізнання є мова. Вона впливає на сприйняття реальності, її наукове осмислення, ставлення до неї як до свого народу, його історії, культури, держави є атрибутом національної свідомості. Говорячи про наукове осмислення мови як об'єкта історичного пізнання, одного з його методологічних інструментаріїв, Я. Калакура акцентує увагу на джерельному значенні мови і методів лінгвістики в ньому, ролі історичної свідомості в розширенні українського мовного простору [16, с. 96–101].

Витоки історичних знань у часі збігаються із зародженням комунікативної функції мови. За її допомогою

осмислюються найважливіші історичні події, факти, явища та процеси. Я. Калакура зазначає, що «спільна мова, як більш-менш однаковий погляд на власну історію, – пріоритетні критерії ідентичності нації, її цілісності» [16, с. 101].

Найдавнішими історичними і мовними джерелами є писемні пам'ятки, що дійшли до нас. І глибше, повніше, об'єктивніше з'ясувати їх природу можливо при залученні методів лінгвістики до їх дослідження.

І логіка мислення, і менталітет народу змінюються з переходом від однієї мови до іншої, а значить – мова виступає одним із чинників формування етнічної самосвідомості людини.

У 2011 р. вийшов друком навчальний посібник «Історія українознавства», в якому Я. Калакура є автором підрозділів: 4.1. «Початки творення наукових основ українознавства у першій половині XIX ст.» та 5.5. «Відродження українознавства у роки хрущовської «відлиги» і роль у цьому процесі шістдесятництва (друга половина 50-х – 60-ті роки XX ст.)». В них вчений торкається таких питань, як ідеї українського відродження, роль творчості Т. Шевченка у пробудженні української самосвідомості, роль «Історії Русів» у розвитку українознавчих студій, розвиток українознавчих студій на західноукраїнських землях та Закарпатті, нова хвиля міфологізації знань про Україну, вплив хрущовської відлиги на активізацію українознавчих досліджень та шістдесятництво як чинник українознавчих студій. Він стверджує, що саме національно-культурне відродження, нове піднесення національно-визвольного руху, заснування і діяльність університетів, формування нової генерації українських

інтелектуалів стали дієвим чинником визрівання наукових знань про Україну та українців. Особливістю цього етапу розвитку українознавства, на його думку, є те, що поряд з аматорськими, публіцистичними розвідками поступово зростали кількість і рівень професійних наукових праць. Це знайшло своє відображення в переході від описування подій і явищ до їх пояснення, а також у дедалі ширшому залученні матеріалів із джерел [3].

Аналізуючи розвиток українознавчих досліджень у період хрущовських реформ, Я. Калакура зауважує про певну їх активізацію, але натомість продовжувались міфологізація і фальсифікація української історії та культури, штучно створювалися і насаджувалися ідеологічні штампи. Водночас часткова лібералізація суспільства спричинила появу руху шістдесятників, дала поштовх дисидентству, самвидаву і позацензурній літературі, що активізувало боротьбу проти фальшування і перекручень історії українського народу, за повну десталінізацію і дерусифікацію наукових досліджень [3, с. 337].

На початку 2012 р. побачив світ довідник «Науковий інструментарій українознавця». Ярослав Степанович підготував до нього понад 15 статей, серед яких ми хочемо відзначити такі важливі, як: джерела українознавства, їх класифікація, історична місія, історична пам'ять, історіографічна ситуація, історіографічний процес, історіографія українознавства, періодизація історіографії, джерелознавство, історизм, методи українознавчих досліджень, модернізм, позитивізм, провіденціалізм тощо. Всі ці дослідження відрізняються високим аналітичним рівнем та науковою

обґрунтованістю [28, с. 51–52, 55, 57–58, 86, 130, 132, 142, 224, 270, 279, 287].

Влітку 2012 р. був оприлюднений науково-методичний посібник «Українознавче дослідження: теорія та методологія», в якому вчений професійно розглядає ключові питання українознавчого дослідження, його системний, міждисциплінарний характер, теоретичні та методологічні засади. Велику увагу він приділяє особливостям постановки українознавчої проблеми, визначення теми дослідження, його об'єкта та предмета, бібліографії та історіографії, методиці науково-дослідної роботи, зокрема пошуку, класифікації, аналізу та фахового використання джерел, складання плану і проспекту роботи, орієнтовного графіка написання тексту, його апробації, підготовки до опублікування або захисту, проведення презентації. Також автором у додатках оприлюднюється огляд кваліфікаційних вимог до дипломних та магістерських проектів, дисертаційних робіт, а також вимог видавництва і редколегій періодичних видань до рукописів [7].

Однією із спільних особливостей розвитку новітніх українознавства та української історіографії є засвоєння й дедалі ширше застосування методології цивілізаційного трактування історичного минулого, перехід від формаційної та подієвої історії до історії людей, процесів, явищ і цивілізацій. Цивілізаційна парадигма, яка ґрунтується на пріоритеті соціокультурних і духовно-ціннісних підходів, дає можливість створити більш повну картину історії, особливо країнознавчу, осмислити минувшину того чи іншого народу, держави, регіону в контексті світового історичного процесу. Підтвердженням цього є оригінальне,

оприлюднене в 2012 р. у двох книгах, наукове дослідження відомих українських учених, докторів історичних наук Я. Калакури, М. Юрія, Л. Алексієвець та О. Удада, присвячене історії України з найдавніших часів до наших днів і підготовлене в контексті цивілізаційного пізнання [30; 31].

Книги написані з використанням міждисциплінарного підходу та мають чітко виражений історіософський зміст. Центральне місце в дослідженні займають проблеми сутності та особливості пізнання української цивілізації, що формувалася на історичних теренах України впродовж тисячоліть, питання етногенезу українців, формування української нації, політичні, економіко-географічні, природні, соціокультурні, етнічні, духовні, ментальні, релігійні особливості країни та її мешканців [30; 31].

Отже, українська гуманітаристика нині опановує не тільки цивілізаційні, але й міждисциплінарні підходи до осмислення історичного процесу, інтегруючись в європейський гуманітарний простір. А роздуми авторів над питаннями модернізації українського суспільства сприяють подальшому обговоренню порушених проблем, привертають увагу до важливих, насамперед методологічних, засад українознавчої науки, а також реалій соціокультурного розвитку України, які мають осмислюватися й вирішуватися в майбутньому.

Певним продовженням згаданого вище дослідження про цивілізаційний контекст пізнання України стала колективна монографія, створена за участю Я. Калакури в 2015 р., про цивілізаційне бачення історії української культури, її самобутній і безперервний розвиток від найдавніших часів до сьогодення в

інтер'єрі європейського і світового культурного простору. Викладено історіософське трактування взаємодії культури і цивілізації, джерельне, історіографічне та методологічне підґрунтя цивілізаційного осмислення української культури, її витоків, зародження і найважливіших етапів розвитку. Особлива увага звернута на сакральність давньоукраїнської культури, рубіжне значення прийняття християнства, роль писемності, книгодрукування, духовних цінностей епохи Ренесансу і Просвітництва, їх вплив на формування духовного світу України як чинника становлення української нації, на місце творчості Тараса Шевченка в кристалізації національної ідеї, в утвердженні ідентичності та соборності українства. Показано травми і руйнівні наслідки імперської політики і масових репресій для національної культури, її спротив російській культурній, медійній та духовній експансії і військовій агресії [23].

Автори засвідчують, що «культура залишається пріоритетною сферою життєдіяльності будь-якого цивілізованого суспільства. В ній реалізується інтелектуальний і духовний потенціал людини, спосіб її буття, ментальність, вона має визначальний вплив на всі інші сфери – економічну, політичну, правову тощо. В епіцентрі культурного життя перебуває людина як її головний творець і продукт, створюючи духовні і матеріальні цінності, забезпечуючи умови свого існування, реалізуючи свій розум, здібності та вміння, знання і світоглядні орієнтири, засвідчуючи свою своєрідну мову, світорозуміння, ментальність, душевні почуття й національний характер. Українська культура, будучи національно самобутньою та історично укоріненою

в європейському цивілізаційному ландшафті, дедалі повніше утворює свою присутність і в світовому цивілізаційно-культурному просторі, демонструючи унікальні надбання у сфері науки, освіти, літератури, музичного, образотворчого і театрального мистецтва, архітектури, народної творчості» [23, с. 488–489].

У статті «Історизм національної історичної ідеї» Я. Калакура розглядає національну ідею як потужну духовну силу самопізнання українського народу, засіб осмислення його історичної місії з позицій історизму, який орієнтує на аналіз її з погляду зародження, формування й утвердження в суспільній свідомості, світогляді, культурі, з'ясування особливостей на кожному історичному етапі. Вчений, спираючись на чинну періодизацію української історії, досліджує на цьому тлі національну ідею і виокремлює 8 основних періодів її розвитку та зупиняється на особливостях, об'єктивних і суб'єктивних труднощах, характерних кожному з них: 1. Зародження української національної ідеї в княжу добу (Київська Русь, Галицько-Волинська і Литовсько-Руська держави); 2. Козацько-гетьманські часи (XVI–XVIII ст.); 3. Кінець XVIII – перша пол. XIX ст.; 4. Із середини XIX ст. – остання чверть XIX ст.; 5. Остання чверть XIX ст. – початок XX ст.; 6. 20-ті – початок 30-х років XX ст.; 7. Із середини 30-х – до другої пол. 80-х років XX ст. (з трьома підперіодами); 8. З кінця 80-х років XX ст. – до сьогодення [8].

Історик доходить висновку про безперервність, наступність, спадкоємність і тяглість націєтворчого процесу, нескореність української ідеї. На основі періодизації виробляються й застосовуються досконаліші методи дослідження

її генези, об'єктивного оцінювання ролі і значення національної ідеї для формування свідомості і світогляду українців, реалізації їхньої історичної місії [8].

Націю, яка має свою ідею, побороти неможливо. Однак живучість національної ідеї, як і будь-якої ідеї загалом, зумовлена її здатністю змінюватися. Будучи інтегральним феноменом, національна ідея в різні періоди життя нації актуалізує різні свої складники, виносячи їх на передній край національного буття, і поповнюється новими.

Одним із складних, системних і багатовимірних явищ, яке, попри певну усталеність, перебуває в постійному розвитку, передається від покоління до покоління, зазнає змін та активно впливає на всі сфери життя суспільства, а отже, потребує постійного вивчення й аналізу, є ментальність.

Ментальність нації є специфічним способом сприйняття і розуміння етносом свого буття і виробляється під впливом багатовікових культурно-історичних, геополітичних, природно-кліматичних та інших чинників. Для українців сутнісно важливим моментом у становленні його менталітету стали яскраво виражені автохтонність і спосіб життя, зумовлений природою та особливостями конкретного ландшафту [27, с. 69].

Ментальність українського народу формувалася під впливом складних історичних обставин. Особливу роль у цьому процесі відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь. Цим пояснюється надзвичайне прагнення свободи, стихія вільної самодіяльності особистості, природний демократизм [27, с. 70].

Нині, коли ми прагнемо проаналізувати історичне минуле, осмислити теперішні суспільні процеси, знайти орієнтири на майбутнє, потрібен узагальнюючий та проникливий погляд на душу та психологію українців.

Саме таке неупереджене дослідження ментальності українців, її транзитної природи і здатності змінюватись під впливом морально-психологічних травм, що дало можливість краще і глибше осмислити наш антропологічний код і вийти на сучасні проблеми цивілізаційної ідентифікації України в контексті її європейського вибору, здійснене в монографії Я. Калакури, О. Рафальського та М. Юрія «Ментальний вимір української цивілізації» [25]. Червоною лінією крізь усю працю проходить думка про те, що основним носієм ментальності є людина як найбільша цінність, її інтелект, духовний світ і вся життєдіяльність. У менталітеті найповніше розкриваються особистість людини, її індивідуальність, самобутність і неповторність, що в умовах антропологічного повороту гуманітарних наук набуває особливої актуальності. Крім того, менталітет – індикатор взаємин і взаємовпливів людини, суспільства й цивілізації, їх взаємодії із зовнішнім світом. Українці материкової України є органічною частиною світового українства, вони невіддільні від зарубіжних діаспор, а це вимагає аналізу їхніх ментальних особливостей.

У книзі досліджується еволюція ментального образу українців під впливом зародження писемності, прийняття християнства, формування козацтва, розвитку книгодрукування, університетської освіти, науки, міжконфесійного діалогу, засвоєння духовних цінностей епохи Ренесансу і Просвітництва,

історіософії Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського та ін. Аналізуються регіональні, культурні, духовні, психоповедінкові особливості менталітету українців на материковій території та в діаспорі. Простежуються руйнівні наслідки для української ментальності репресивної політики імперських та комуністичного режимів, голодоморів та воєнничого безбожництва, показано форми самозахисту менталітету українців, їх спротив асиміляційним процесам [25].

Ментальність об'єднує націю, робить її неповторною, самобутньою, відрізняє від інших і є основною складовою національної ідентичності. Ментальність та ідентичність є взаємопов'язаними феноменами. Зазначимо, що ідентичність уособлює об'єктивне сприйняття ментальності. Ментальність стосується самоусвідомлення, менталітет – самовираження, а ідентичність – усталених поглядів, що спираються на раніше усвідомлені парадигми.

Українська національна ідентичність є сукупністю світоглядних ідей, поглядів, концепцій і уявлень щодо засадничих інтересів українців та пошуку дієвих засобів і шляхів їх забезпечення. Вона являє собою довготривалий процес формування й усвідомлення себе українцем, повноправним творцем своєї долі, зокрема суб'єктом політичної дії. Основним виразником української ідентичності виступає українська людина, яка є носієм самобутньої і неповторної національної культури, духовного світу та ментальності [33, с. 193].

Проблемам етногенезу української людини, її цивілізаційного коду, процесу зародження, становлення та розвитку



Під час виступу на Всеукраїнській науково-практичній конференції «30 років Інституту українознавства: минуле, сучасне, майбутнє»

української регіонально-локальної цивілізації та формування цивілізаційних засад ідентичності українства присвячені найновіші монографічні дослідження, створені за участю Я. Калакури [1; 37]. Автор виділяє шість умовних періодів цього процесу, зауважуючи, що його витоки треба шукати в найдавніших часах історії України, індоєвропейському корінні української людності, в її етногенезі. На його думку, можна виокремити, зокрема, такі періоди виникнення і розвитку цивілізаційної ідентичності українства: 1) княжу добу в умовах Києво-Руської, Галицько-Волинської та Литовсько-Руської держав, 2) зародження українського козацтва і перетворення його в передову верству суспільства в період козацько-гетьманського державотворення в другій половині XVIII ст., 3) епоху Просвітництва XIX ст., 4) роки Першої світової війни, державотворчі

процеси 1917–1921 років, 5) період 1920–1980-х років і 6) рубіжний, якісно новий період, пов'язаний з відновленням української незалежності в 1991 р., пострадянськими трансформаціями та інтеграційними процесами [24, с. 17–18].

На основі дослідження Я. Калакура робить висновок, що «сучасний науково-теоретичний дискурс розглядає взаємодію двох основних різновидів загальноукраїнської індивідуальної та колективної цивілізаційної ідентичності українства: а) з погляду ідентифікації навколо національно-державницької ідеї, національних цінностей і української регіонально-локальної цивілізації («я – цивілізований українець», «ми – цивілізовані українці»); б) формування європейської ідентичності («я – цивілізований європеєць», «ми – українці – цивілізовані європейці»)» [24, с. 24]. Слушною думкою вченого є те, що розробка відповідних адекватних дій щодо формування цивілізаційної ідентичності має стати однією з ключових функцій держави і пріоритетних завдань громадянського суспільства [24, с. 24].

Виступаючи з доповіддю «Українська людина: виміри цивілізаційної ідентичності» на науково-практичній конференції 9 грудня 2020 р., Я. Калакура наголосив, що «по мірі євроінтеграції України, її адаптації до стандартів Європейського Союзу контури європейських цінностей будуть дедалі більше утверджуватись в українській цивілізації, зберігаючи при цьому традиційні національні надбання. Певні прояви розмитості національної ідентичності, розбіжності етнічних українців за мовою, церквою, орієнтацією на Захід чи Схід всіляко підтримуються і підігруються не тільки ідеологами «русского

мира», але й місцевими олігархічними кланами та їх представниками у владних структурах, адже розділеними й конфліктуючими громадянами легше маніпулювати. Європейська ідентичність трактується як синтез і вищий рівень національних ідентичностей, ґрунтується на гаслі «єдність у розмаїтті». Нарешті, приходять усвідомлення, що фундамент європейської ідентичності – це цінність людини і необхідність створення для неї комфортного середовища життя. Що це означає для України? Це означає, що ця цінність, тобто Людина, має бути покладена в основу українських реформ з тим, щоб кожен українець був захищеним і відчував себе комфортно, господарем на своїй землі, у своєму домі» [39].

За останнє десятиліття Я. Калакура підготував низку праць, в яких він ґрунтовно розглядає історіографічний вимір історичної й національної пам'яті та соборності України як концепти новітньої історіографії, теоретико-методологічні засади української археографії, її історії й сучасності, морально-психологічний і ментальний вимір наслідків голодомору 1930-х років в Україні та ін. [9; 18; 19; 6; 17].

Незважаючи на свій поважний вік, Ярослав Степанович завжди відстоює право українців на самобутність і власну державність та наголошує про громадянський обов'язок українських вчених активно й швидко реагувати у своїх дослідженнях на спроби антиукраїнських сил як в Україні, так і в РФ щодо заперечення етнокультурної реальності й перетворення України на Малоросію, Новоросію та у невід'ємну складову так званої «великої історичної Росії» і «русского мира» загалом, а українців на малоросів і хохлів зокрема.

Так, Я. Калакура наголошує: «Читачи деякі російські публікації, я звернув увагу на те, що автори намагаються «не помічати» українських дослідників і їхніх поглядів. Вони стають у позу знатоків, не вступають у полеміку з нами, а просто пишуть неправду, видаючи її за істину, нерідко маніпулюючи джерельними свідченнями. Можливо, і нам варто перейти від захисту до наступу, до ствердження правди. А то наші науковці дуже часто ніби виправдовуються, забуваючи, що ми не наймалися великодержавникам в адвокати чи обвинувачі. Нам треба утверджувати в суспільній свідомості правду, відповідно аргументуючи її. Якщо говорити про найбільш спекулятивні проблеми, на яких паразитують наші недруги, то на першому місці залишається етногенез українського народу, його самобутність та окремішність, спадщина Київської Русі, історизм і феномен української мови і культури, державницькі традиції українців тощо». Зокрема, недоброзичливці в своїх працях акцентують увагу на історичній приреченості України бути в складі Росії, вторинності української культури, на так званій «неканонічності» українського православ'я та ін., намагаються переписати історію, нав'язати ідеї спільних підручників [32, с. 47–48].

Також Я. Калакура як справжній патріот та свідомий українець не був осторонь від реакції на негативні процеси, пов'язані з реорганізацією ННДІУ в ННДІУВІ впродовж 2011–2013 рр. та намаганням тогочасного очільника МОНМС Д. Табачника повністю підпорядкувати собі цю важливу українознавчу інституцію, перетворивши її з часом у форпост «русского мира». З цього приводу вчений зауважував: «Ми

добре пам'ятаємо, з якими перепонами створювався Інститут, який опір чинився його першим крокам і які особи і видання долучалися до цієї ганебної кампанії... Нині дещо інший час, робляться спроби змінити національні пріоритети, спалювати моральні цінності, загальмувати наш рух до європейських гуманітарних стандартів. Досвід нашого Інституту, його колективу і керівництва наочно підтверджує, що українознавство потребує жертвності. Це засвідчує вся історія української справи і українознавства імперських та радянських часів» [32, с. 48].

Зрештою, його активна позиція, моральна й інтелектуальна допомога посприяли збереженню НДІУ як наукової інституції та подальшому поступальному розвитку українознавства.

Нам надзвичайно імпонує послідовність, принциповість, працьовитість і мудрість Ярослава Степановича, який щодо своїх задумів, планів, побажань на майбутнє виважено зауважує: «Задумів багато, але треба бути реалістом. Настає час більш раціонального використання часу і сил, які відпускає нам Всевишній, для реалізації головного. Потрібен більш прискіпливий і критичний самоаналіз прожитого, зробленого, написаного» [32, с. 48].

За самовіддану багаторічну працю в царині української освіти та науки Я. Калакура відзначений численними званнями, нагородами та преміями: академік Академії наук вищої школи (АН ВШ), член Українського історичного товариства, заслужений працівник Вищої школи УРСР (1984), відмінник народної освіти України (1997), заслужений професор КНУ імені Тараса Шевченка (2003). Він нагороджений Почесною

грамотою Верховної Ради УРСР (1987), орденом «За заслуги» III ступеня (2002), орденом «За заслуги» II ступеня (2012), Почесною грамотою Верховної Ради України (2009), чотирма медалями, освітянськими знаками Антона Макаренка (1997), Петра Могили (2007), а також є лауреатом нагороди Ярослава Мудрого АН ВШ (2002), премій імені Василя Веретенникова (2000) та імені Григорія Сковороди (2007), іменних премій Михайла Драгоманова, Петра Тронька, почесним професором Прикарпатського НУ імені Василя Стефаника та Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Крім того, вчений удостоєний Державної стипендії визначним діячам освіти України, нагрудного знака МОН України «За наукові та освітні досягнення» та Золотої відзнаки вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У ювіляра чудова творча родина. Його дружина Марія Михайлівна – відома вчена, педагогиня, лауреатка Державної премії України в галузі науки і техніки, професорка кафедри в Університеті «Україна». Старший син Віктор – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, молодший Олег – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Отже, аналізуючи науковий доробок д. і. н., проф. Я. Калакури можна зробити висновок, що вчений зробив вагомий внесок у розвиток історичної науки й українознавства. Зокрема, ним безпосередньо або у співавторстві створені

перші національні підручники з історичного джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, архівознавства та архівного менеджменту. Чільне місце в працях Ярослава Степановича посідають дослідження, присвячені діяльності науково-дослідних установ в Україні, українознавчим осередкам, розвитку історичної думки у вишах, найважливішим подіям та періодам української історії, зокрема історії Галицько-Волинського князівства, становлення козацько-гетьманської держави, Українській революції 1917–1921 років, Акту Злуки УНР та ЗУНР, Голодомору 1932–1933 років тощо. Вчений одним із перших опрацьовував теми, які радянська історіографія замовчувала або вдавалася до їх спотворень чи фальсифікацій.

Понад два десятиліття Я. Калакура тісно співпрацює з Науково-дослідним інститутом українознавства. Особливо уваги заслуговують його праці з історичних, теоретико-методологічних та історіософських проблем українознавства. Він досліджував методи і принципи українознавства, його історичні засади, мову як об'єкт та інструмент історичного пізнання, історизм української національної ідеї, ментальності та ідентичності. В них дослідник показує нерозривний зв'язок інтегрованої і цілісної системи знань про Україну й український народ з історичною наукою та її досягненнями і наголошує, що лише історично, на основі методології історизму та за допомогою комплексу методів, включаючи й історичні, можна повно, всебічно та об'єктивно пізнати всі складові (концентри) українознавства.

Ми переконані, що науковий доробок Я. Калакури й надалі сприятиме

збереженню, розбудові правової, демократичної, заможної України. Його інтелект, відданість науці, великий життєвий досвід та науково-педагогічний талант, патріотизм та активна громадянська позиція є добрим прикладом для молодих істориків, що надихає їх на продовження наукових досліджень з різних українознавчих проблем.

Щиро вітаємо Лицаря української науки з ювілеєм та сердечно бажаємо міцного здоров'я, творчого довголіття, душевної наснаги і сил для втілення в життя всіх творчих задумів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антропологічний код української цивілізації: у 2 кн. / О. О. Рафальський, Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн. 1. 432 с.; кн. 2. 536 с.
2. Відділ історико-правових та теоретико-методологічних проблем українознавства. *Українознавство*. 2011. № 4. С. 32–38.
3. Історія українознавства: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 512 с.
4. Калакура Я. Українознавство в моему житті. *Історичні засади українознавства*. Київ, 2007. С. 376–380.
5. Калакура Я. Історичне джерелознавство: Підручник. 2-ге вид., доп. і переробл. / керівн. автор. кол. Я. Калакура. Київ: Либідь, 2017. 512 с.
6. Калакура Я. Історичні та теоретико-методологічні засади української археографії. *З любов'ю до народів: ювілейний збірник на пошану В.І.Наулка з нагоди 80-річчя*. Київ: ІУАД, 2013. С. 59–67.
7. Калакура Я. Українознавче дослідження: теорія та методологія. Тернопіль, 2012. 292 с.
8. Калакура Я. С. Історизм української національної ідеї. *Україна: національна ідея*. Збірник. Київ, 2003. С. 34–41.
9. Калакура Я. С. Історична і національна пам'ять: історіографічний вимір. *Особа в*

контексті часу. Книга на пошану Лариси Нагорної. Київ: ІПіЕНД, 2013. С. 21–35.

10. Калакура Я. С. Історичний антропологізм як методологічний принцип українознавства. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2006. Т. XI. С. 54–56.

11. Калакура Я. С. Історичні засади українознавства як науки і навчальної дисципліни. *Українознавство*. 2001. Число 1. С. 20–25.

12. Калакура Я. С. Історичні засади українознавства. Київ, 2007. 381 с.

13. Калакура Я. С. Менеджмент в архівній справі: конспект лекцій. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. 240 с.

14. Калакура Я. С. Методи українознавчих досліджень. *Українознавство*. 2006. № 2. С. 91–92.

15. Калакура Я. С. Методологічний інструментарій українознавця. *Українознавство*. 2003. № 1. С. 76–78.

16. Калакура Я. С. Мова як об'єкт та інструмент історичного дослідження. *Українознавство*. 2005. Число 4. С. 96–101.

17. Калакура Я. С. Морально-психологічний і ментальний вимір наслідків Голодомору 1930-х років в Україні. *Історична пам'ять*, 2017. Вип. 37. С. 16–22.

18. Калакура Я. С. Соборність України як концепт новітньої історіографії. *Історична пам'ять: наук. зб.* Полтава, 2015. Вип. 33. С. 116–125.

19. Калакура Я. С. Українська археографічна традиція: історія і сучасність. *Український археографічний щорічник*. Нова серія. Том. 19/20. Київ: Українські пропілеї, 2016. С. 18–30.

20. Калакура Я. С. Українська історіографія. Курс лекцій. Київ: Генеза, 2012. 512 с.

21. Калакура Я. С. Українська історіографія. Курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 495 с.

22. Калакура Я. С. Українська історіографія на переломі: від методологічного монізму до європейських орієнтирів. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2022. 464 с.

23. Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура,

О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.

24. Калакура Я. С. Формування цивілізаційної ідентичності українства: міждисциплінарний дискурс. *Українознавство*. 2021. № 1. С. 12–28.

25. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ю. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560 с.

26. Кононенко П. Для нього українознавство – молитва за Україну. *Ярослав Степанович Калакура. До 75-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності: Біобібліографічний довідник*. Київ, 2012. С. 24–25.

27. Краснодемська І. Ментальність. *Науковий інструментарій українознавця*. Київ: ННДІУВІ, 2012. С. 68–73.

28. Науковий інструментарій українознавця. Київ: ННДІУВІ, 2012. 376 с.

29. Спеціальні історичні дисципліни: довідн., навч. посібник (керівн. автор. кол. І. Н. Войцехівська). Київ: Либідь, 2008. 502 с.

30. Україна XIX – початку ХХІ століття: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. Тернопіль: Астон, 2012. Кн. 2. 696 с.

31. Україна найдавнішого часу – ХVІІІ ст.: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. Тернопіль: Астон, 2012. Кн. 1. 700 с.

32. Українознавство потребує жертвості (інтерв'ю з Я. Калакурою). *Українознавство*. 2012. № 3. С. 45–48.

33. Фігурний Ю. Ідентичність. *Науковий інструментарій українознавця*. Київ: ННДІУВІ, 2012. С. 191–194.

34. Фігурний Ю. С. Невтомний титан українського відродження. Чотири сутності Ярослава Калакури. *Збірник наукових праць ННДІУВІ*. Київ, 2012. Т. ХХХ. С. 15–34.

35. Фігурний Ю. С., Ярошинський О. Б. Ярослав Калакура – видатний український вчений (до 70-річчя з дня народження). *Збірник наукових праць НДІУ*. Київ, 2007. Т. ХVІ. С. 11–22.

36. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 364. Арк. 7–8.

37. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / Я. С. Калакура, О. Я. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.

38. Ярослав Степанович Калакура. До 75-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності: Біобібліографічний довідник. Київ, 2012. 159 с.

39. 9 грудня в режимі он-лайн взяв участь у науково-практичній конференції в Полтаві і зробив доповідь «Українська людина: виміри цивілізаційної ідентичності». URL: <https://www.facebook.com/kalajar> (дата звернення: 12 серпня 2022 р.).

REFERENCES

1. RAFALSKYI, O., KALAKURA, Ya., KOTSUR, V., et al. (2020) *Anthropological Code of Ukrainian Civilization*. In 2 Books. Kyiv: KIP&EtS of the NAS of Ukraine. Book 1, 432 p., Book 2, 536 p. [in Ukr.].

2. Department of Historical and Legal, Theoretical and Methodological Problems of Ukrainian Studies (2011). *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, Vol. 4, pp. 32–38. [in Ukr.].

3. *History of Ukrainian Studies* (2011). A Textbook. Kyiv: Akademydav, 512 p. [in Ukr.].

4. KALAKURA, Ya. (2007). Ukrainian Studies in my Life. *Historical Foundations of Ukrainian Studies*. Kyiv, pp. 376–380. [in Ukr.].

5. KALAKURA, Ya. (2017). *Historical Source Studies: A Textbook*. 2nd ed., ext. and rev. Kyiv: Lybid, 512 p. [in Ukr.].

6. KALAKURA, Ya. (2013). Historical, Theoretical and Methodological Foundations of Ukrainian Archeography. *Z liuboviu do narodiv: yuvileinyi zbirnyk na poshanu V.I.Naulka z nahody 80-richchia*. (With Love to Peoples: Anniversary Collection in Honor of V. Naulko on the Occasion of the 80th Anniversary.) Kyiv: IUAD, pp. 59–67. [in Ukr.].

7. KALAKURA, Ya. (2012). *Ukrainian Studies: Theory and Methodology*. Ternopil, 292 p. [in Ukr.].

8. KALAKURA, Ya. (2003). Historicism of the Ukrainian National Idea. *Ukraine: National Idea*. Collected Works. Kyiv, pp. 34–41. [in Ukr.].

9. KALAKURA, Ya. (2013). Historical and National Memory: Historiographic Dimension. *Person in the Context of Time. The Book in Honor of Larysa Nagorna*. Kyiv: KIP&EtS, pp. 21–35. [in Ukr.].

10. KALAKURA, Ya. S. (2006). Historical Anthropology as a Methodological Principle of Ukrainian studies. *Collection of Scientific Works of the Research Institute of Ukrainian Studies*. Kyiv, Vol. XI, pp. 54–56. [in Ukr.].

11. KALAKURA, Ya. (2001). Historical Foundations of Ukrainian Studies as a Science and Educational Discipline. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, № 1, pp. 20–25. [in Ukr.].

12. KALAKURA, Ya. (2007). *Historical Foundations of Ukrainian Studies*. Kyiv, 381 p. [in Ukr.].

13. KALAKURA, Ya. (2018). *Management in Archival Affairs: a Summary of Lectures*. Kyiv: Kyiv University Publishing and Polygraphic Center, 240 p. [in Ukr.].

14. KALAKURA, Ya. (2006). Methods of Ukrainian Studies. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, № 2, pp. 91–92. [in Ukr.].

15. KALAKURA, Ya. (2003). Methodological Tools of Ukrainian Studies. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, № 1, pp. 76–78. [in Ukr.].

16. KALAKURA, Ya. (2005). Language as an Object and Tool of Historical Research. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, № 4, pp. 96–101. in Ukr.].

17. KALAKURA, Ya. (2017). The Moral, Psychological and Mental Dimension of the Consequences of the Holodomor in the 1930s in Ukraine. *Istorychna pamiat (Historical Memory)*, Issue 37, pp. 16–22. [in Ukr.].

18. KALAKURA, Ya. (2015). Unification of Ukraine as a Concept of Modern Historiography. *Istorychna pamiat (Historical Memory)*. Issue 33. Poltava, pp. 116–125. [in Ukr.].

19. KALAKURA, Ya. (2016). Ukrainian Archeographic Tradition: History and Modernity. *Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchорichnyk*. (Ukrainian Archeographic Yearbook) New Series. Vol. 19/20. Kyiv: Ukrainski Propilei, pp. 18–30. [in Ukr.].
20. KALAKURA, Ya. (2012). *Ukrainian Historiography*. Course of Lectures. Kyiv: Heneza, 512 p. [in Ukr.].
21. KALAKURA, Ya. (2004). *Ukrainian Historiography*. Course of Lectures. Kyiv: Heneza, 495 p. [in Ukr.].
22. KALAKURA, Ya. (2022). *Ukrainian Historiography at the Turning Point: from Methodological Monism to European Landmarks*. Kyiv: Kyiv University Publishing and Polygraphic Center, 464 p. [in Ukr.].
23. KALAKURA, Ya., RAFALSKYI O., YURII M. (2015). *Ukrainian Culture: Civilizational Dimension*. KIP&EtS of the NAS of Ukraine, 496 p. [in Ukr.].
24. KALAKURA, Ya. S. (2021). Formation of the Civilizational Identity of Ukrainians: an Interdisciplinary Discourse. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies). № 1, pp. 12–28. [in Ukr.].
25. KALAKURA, Ya., RAFALSKYI O., YURII M. (2017). *The Mental Dimension of Ukrainian Civilization*. Kyiv: Heneza, 560 p. [in Ukr.].
26. KONONENKO, P. (2012). Ukrainian Studies for him is a Prayer for Ukraine. *Yaroslav Stepanovych Kalakura. Do 75-richchia vid dnia narodzhennia ta 50-richchia naukovoї diialnosti: Biobibliohrafichnyi dovidnyk*. (Yaroslav Kalakura. To the 75th anniversary of his Birth and the 50th Anniversary of Scientific Activity: A Biobibliographic guide.) Kyiv, pp. 24–25. [in Ukr.].
27. KRASNODEMSKA, I. (2012). Mentality. *Research Tools of Ukrainian Studies Scholar*. Kyiv: RIUS, pp. 68–73. [in Ukr.].
28. *Research Tools of Ukrainian Studies Scholar*. (2012). Kyiv: RIUS, 376 p. [in Ukr.].
29. VOITSEKHIVSKA I., ed. (2008). *Special Historical Disciplines: A Guide, A Textbook*, (2008). Kyiv: Lybid, 502 p. [in Ukr.].
30. YURII M., ALEKSIIEVETS L., KALAKURA Ya., et. al. (2012). *Ukraine in the 19th and early 21st Centuries: Civilizational Context of Knowledge*. Ternopil: Aston, Book 2, 696 p. [in Ukr.].
31. YURII M., ALEKSIIEVETS L., KALAKURA Ya., et. al. (2012). *Ukraine in the Earliest Times – the 18th century: Civilizational Context of Knowledge* Ternopil: Aston, Book. 1, 700 p. [in Ukr.].
32. Ukrainian Studies Require Sacrifice (an interview with Ya. Kalakura) (2012). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies) № 3, pp. 45–48. [in Ukr.].
33. FIHURNYI, Yu. (2012). Identity. *Research Tools of Ukrainian Studies Scholar*. Kyiv: RIUS, pp. 191–194. [in Ukr.].
34. FIHURNYI, Yu. (2012). A Tireless Titan of the Ukrainian Revival. The Four Essences of Yaroslav Kalakura. *Collection of Scientific Works of RIUS* Kyiv, Vol. XXX, pp. 15–34. [in Ukr.].
35. FIHURNYI, Yu., YAROSHYSKYI O., (2007). Yaroslav Kalakura is an Outstanding Ukrainian Scientist (to the 70th Anniversary of his Birth). *Collection of Scientific Works of RIUS*. Kyiv, Vol. XVI, pp. 11–22. [in Ukr.].
36. *Central State Archives of Public Organizations of Ukraine*. Fund 1, Desc. 25, Case 364, pp. 7–8. [in Ukr.].
37. KALAKURA, Ya., KALAKURA, O., RAFALSKYI, O., et. al. (2022). *Civilizational Identity of Ukrainians: History and Modernity*. Kyiv: KIP&EtS of the NAS of Ukraine, 512 p. [in Ukr.].
38. *Yaroslav Kalakura. To the 75th Anniversary of his Birth and the 50th Anniversary of Scientific Activity*. (2012). A Biobibliographic guide. Kyiv, 159 p. [in Ukr.].
39. KALAKURA, Ya. (2020) *Ukrainian Man: Dimensions of Civilizational Identity*. Report in Scientific and practical conference in Poltava. [online] Available at: <https://www.facebook.com/kalajar> [Accessed 12 Aug. 2022]. [in Ukr.]